

JOLKA MILIČ

Marijanca Starc z Jolko Milič

STARC: Se avtorsko in prevajalsko delo pri vas prepletata ali ima prvo prednost?

MILIČ: Sem izrazito človek razpoloženja, hipnih prebliskov, idej in improvizacije, pa še eklekti...čarka, drugače rečeno, zelo slab(a) agent(ka) in nadvse dobra reagentka, torej je vse zelo in še preveč prepleteno, razdrobljeno; zadnje čase je zaradi bivanjskih problemov literatura – vis maior – na drugem ali tretjem tiru, skoraj marginalizirana, ker mi gre ogromno časa za sprotno reševanje vsakdanjih skrbi in neodložljivih dolžnosti. Zato imam že (precej) hude ... abstinenčne "motnje" oziroma notranji nemir. Minilo bo. Vse mine.

STARC: Kako ste svojo bogato učiteljiščno izobrazbo lahko zamenjali za dolgočasno pisarniško delo?

MILIČ: Nimam univerzitetne izobrazbe. Predolgo in prekomplirano bi bilo opisati vse zakaje v zvezi s tem. Najresnejši razlog: v dobi, ko bi lahko šla nadaljevat študij v Ljubljano, so bili pri nas doma štirje ljudje brez dela, trije celo dela nezmožni (en otrok, stara mama po očetu, mama in služkinja, že starejša ženska); z obema rokama sem zagrabila za prvo ponudbo zaposlitve, da je vsaj kak dinar prišel v hišo. Potem so se razmere izboljšale pravzaprav popolnoma spremenile. Gledano z današnje perspektive, za učenje najbrž niti ne bi bila najbolj primerna oseba, ker sem hamletovski tip, prej človek dvoma kot vere, v meni je namreč več vprašanaj kot odgovorov, več

negotovosti kot trdnosti ... Mladi pa potrebujejo prej avtoriteto (v pozitivnem pomenu besede, lahko bi rekla karizmatično osebnost) kot demokrata in skeptika, prej zgled kot nekoga, ki jim ponuja izbiro in daje vtis razdvojene osebe. Vendar je tudi pisarniško delo lahko zanimivo in ustvarjalno, če si sam ustvarjalne sorte in vnašaš vanj nekaj svoje tople krvi in fantazije. Na leta v banki imam kup silno lepih, tudi smešnih spominov. Spoznala sem kar nekaj zanimivih ljudi, s katerimi še danes prijateljujem ali sem do njihove smrti, saj so nekateri že umrli. Vrh tega sem dolgo delala tudi v mamini pekarni v Trstu. Kot navadna prodajalka (zamenjevala sem prodajalke na dopustih), kot gospodinja pekarnice (zamenjavala sem mamo, ko je bila bolna in na dopustu), vodila sem knjigovodstvo, nekakšen factotum ali mašilka lukenj torej. To so večkrat diametralno nasprotni opravki z različnimi interesi. Ob primerjavi sem ponovno odkrila, kar sem slutila že prej, da pogosto funkcija dela človeka, ne pa človek funkcijo, kot bi bilo idealno. Zavoľjo tega je mentaliteta pešaka različna od mentalitete voznika, tudi če gre za eno in isto osebo. In mentaliteta ministra različna od neministrove (recimo dr. Keber ali Rupel pred imenovanjem in po – dve dokaj različni osebi, ki nimata veliko skupnega; oba doktorja sem vzela le kot primer).

STARC: Kako je za vas izgledal status svobodne umetnice?

MILIČ: Nikoli nisem uveljavljala teh socialistično obarvanih pravic ali dolžnosti, ki jih Zahod sploh ne pozna. Veliko sem delala honorarno (za kataster, pri obnovi, kjer so rabili kako prepisovalko listin in podobno), prevajala pogodbe, počela skratka vse sorte za "ljubi kruhek". In seveda tudi stiskala pas (ne berite predobesedno) oz. svojo (umetniško) svobodo plačevala iz svojega žepa, proračun in davkoplačevalci niso bili zaradi mene prikrajšani niti za en sam ficek. Povedano mimogrede: kulturniške penzije se mi zdijo naravnost škandalozne. Seveda nimam nič proti drugačnim oblikam nagrajevanja zares za služnih in potrebnih. Na vseh področjih.

STARC: Kako ste prišli do prevajalstva? Vas je kdo vzbudil, vam ponudil delo?

MILIČ: Spet predolga zgodba, ki seže v moja dekliška italijansko-slovenska leta. Najbrž iz želje, da bi naše pesnike vzljubil tudi kdo drug, kak italijanski prijatelj ali prijateljica. Tuje pesnike, ki so (bili) meni všeč, pa Slovenci. Ob izidu Kosovela v francoščini je bilo izrečenih toliko pohval na račun prevoda, da sem zbirko pri priči kupila in nato sama pri sebi rahlo ironično ugotovila: *Uno schifo simile, ed anche meglio, saprei farlo anch'io*, kar v spodobni slovenščini pomeni, da bi kaj takega in najbrž še boljšega znala tudi jaz. In ker rada argumentiram svoje trditve in dokažem svoj prav – tudi ko jih izrečem sama sebi – sem se lotila prevajanja na debelo. Do zasvojitve. Nobenih spodbud in ponudb na naši strani. Kak majhen aplavz pri sosedih. A je tako še bolje, vsaj ni treba nikomur reči hvala, si še bolj svoboden.

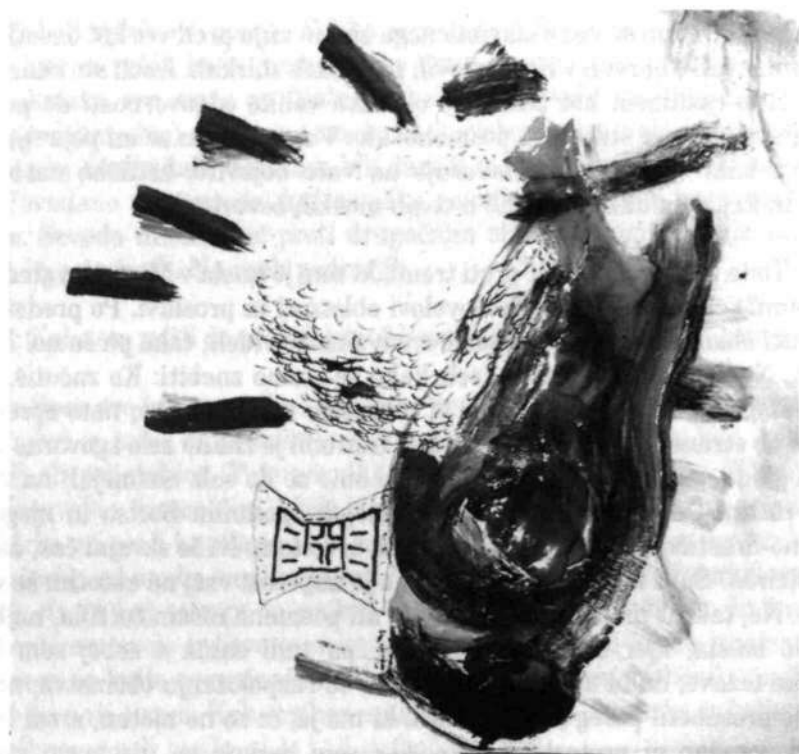
STARC: Kje in kako ste se naučili romanskih jezikov, iz katerih in v katere prevajate?

MILIČ: Italijanščino v italijanskih šolah samo po sebi umevno, francoščino kot osemnajstletna privatistka, tri tečaje, osnovne pojme pri šolskih sestrah v Tomaju in nato v Trstu na domu starejše in strašno simpatične Francozinje, poročene Vojvodich, španščino kasneje sama. Da ne bo nesporazumov: francoščino in španščino prevajam le iz, italijanščino pa iz in v. Striktno sem se držala nasvetov ljubeznive Mme Vojvodich, in sicer začni brati, kar koli oziroma le kar te izrecno veseli, ker se boš le tako prebila do konca in se ogromno naučila. Beri po možnosti vsak dan. Če ne boš imela priložnosti govoriti, se tekoče ali sproščene konverzacije ne boš naučila oz. boš pozabila še tisto, kar že znaš, a brati boš znala in vsak dan več razumela. In uživala. Kupi si nekaj dobrih slovarjev, nekaj slovníc (z leti jih zamenjaj z novejšimi izdajami), segaj predvsem po knjigah in revijah. Ne ostani, kot večina, pri šolskem znanju, ki si ga pridobila pri meni. Bilo bi škoda truda. Jaz sem ti le odprla pot, hoditi boš morala sama. In ker me je francoska književnost silno privlačila, sem jo pač brala v izvorniku, ne pa v slovenskem ali italijanskem prevodu. V povojni Sežani zaspani (in usrani) praktično nisi imel početi kaj drugega kot brati in se v prostem času potepati po naravi.

STARC: Spominjam se vas s slavističnega zborovanja pred več kot desetletjem, ko ste predavali o barvah v Kosovelovih pesniških zbirkah. Imeli ste nenavadno tremo, ki jo razumem kot posledico občutka velike odgovornosti do publike, učene glave pa so se stikale in posmehovale. V zvezi s tem se mi pojavlja dvojje vprašanje: kako se ta trema navezuje na vašo bojevito, kritiško naravnano naravo in kaj ste si takrat mislili o tistih moških šovinistih?

MILIČ: Tista trema ni bila nič proti tremi, ki sem jo imela v Mestnem gledališču (ali Drami?) ob neki že davni Kosovelovi obletnici in proslavi. Po predstavi so me igralci obkolili in rekli: Vse sorte trem smo že videli, take pa še ne! Pesnik Boris A. Novak pa mi je dal nasvet, kako se treme znebiti: Ko začutiš, da te jemlje, stopi na odru v ospredje in si natančno oglej publiko, tisto spredaj in zadaj in ob straneh, in reci sama pri sebi (naredil je znano zelo zgovorno gesto) k... vas gleda, vas se že ne bom bala! Vsi smo se do solz nasmejali na moj in njegov račun. Od takrat se pri vseh nastopih spomnim Borisa in njegovega zdravilno-drastičnega nasveta, pa še sama si očitam: Ni že skrajni čas, da se ... normaliziraš? Saj z leti sem se nekoliko, a je napetost vsaj na začetku še vedno opazna. Ne, takrat na zborovanju poroga ali posmeha nisem ču(t)la, najbrž ni segel do mesta, kjer smo brali referate, pa tudi sama s seboj sem imela prevelike težave, da bi utegnila prisluhniti še razpoloženju občinstva; na moč pa me je presenetil poseg Petra Božiča, ki me je, če se ne motim, sredi branja prekinil, vendar ni protestiral zato, ker sem recimo po njegovem mnenju

napačno interpretirala Kosovela, ter me zdravo in pravično s protiargumenti potolkel, ampak le zato, ker sem se kritično dotaknila napačnih tez in trditev njegovega somišljenika in torej bojda nedotakljivega Tarasa Kermaunerja. Skratka, šlo je zgolj za klikarsko ali grupno intervencijo ob popolnem nepoznavanju kraškega pesnika in totalni brezbriznosti do njegove in slovenske poezije. Jaz sem miselno in literarno neustrašna, rada se eksponiram in zaganjam v tiste, ki so precej močnejši od mene in mi lahko vrnejo sto udarcev, ne samo enega, če zagovarjajo stvari, ki niso resnične, ali besedičijo tja v tri dni. Ne spominjam pa se, da bi se kdaj na papirju ali v življenju znesla na fizično ali umsko šibkejšega od sebe. Privatno pa gojim (kot dragoceno lončnico) prijaznost, obzirnost, potrpljenje, strpnost, simpatijo do vseh. Moje življenjsko geslo je: ne zavrni niti enega prošnjika in stori, kar te prosi, če le moreš; kajpak se tudi potruži, da zmoreš, ne išči lahkih izgovorov. Po naravi sem prej plaha kot freh, prej nevsiljiva kot predrzna, prej polna dvomov vase kot gotovosti in samozavesti. Da se motim, me je zelo lahko prepričati, laže, kot da se motijo drugi. In ko usekam mimo, me nič ne stane priznati, da sem ga polomila na celi črti. Zaradi tragičnega občutja življenja prav hočem biti do soljudi dobra in prijazna, ker danes sem še lahko, jutri pa zaradi naše labilnosti in efemernosti in minljivosti utegne biti prepozno. Kar zadeva šovinizem, pa ga je pri nas le nekoliko preveč.

In zakaj? Ker so ljubi Slovenci bolj samoljubni kot samozavestni. Ko bodo bolj samozavestni, jim ne bo treba več bolešno pestovati samoljubja – *e guai a chi lo tocca!* – kot kakega bolehnega dojenčka, ki mu je sapica dovolj, da se prehladi ali dobi pljučnico. Ne bodo se počutili kar naprej ogrožene.

STARC: Spominjam se vašega spora s sonetistom Radom Bordonom. Napadali ste ga, dokler vas ni osebno povabil na kavico – potem je imel pred vami mir. Za kakšen čudež je šlo?

MILIČ: Žal, ne spominjam se, da bi *večkrat* napadala Rada Bordona, s katerim sva od nekdaj pristržno simpatizirala in prijateljevala pisemsko, saj sva se srečala v življenju menda le dvakrat ali trikrat. Bi mi bolj konkretno osvežili spomin? Spominjam se samo, da sem se prvič oglasila proti njegovemu zame nedopustnemu prevajalskemu krajšanju romana Fulvija Tomizze. A kmalu potem sem branila njegov prevod, ko ga je menda Branka Jurca (ali neka druga pisateljica) v celoti skritizirala. Vem tudi, da so me motili njegovi naravnost drastični lektorski posegi pri Tonetu Svetini, a ne vem, ali so mi v Delu protestne vrstice objavili ali sva se šla le pisno in ustno polemiko. Tudi o povabilu na kavico se mi niti ne sanja (več), če je sploh kdaj bilo. Pa saj ni mogoče ohraniti vsega v spominu, ko smo z minevanjem časa malodane nafilani z vsakovrstnimi – nujnimi ali odvečnimi – informacijami.

STARC: Ste feministka? Kaj mislite o moških?

MILIČ: Da so potrebni krepke reforme. Tudi ženske. Slednje bi se morale najprej znebiti vcepljenega občutka rivalstva do sebi enakih. In nezaupanja do njih samo zato, ker so ženske, ne pa iz osebne negativne izkušnje, ker so recimo zares manj sposobne ali slabše od moških kolegov. Eni in drugi bi se morali znebiti nešteti predsodkov, ki so nekakšni večni spremljevalci obeh spolov. A z reformami je križ, to veste zlasti šolniki, ki kar naprej izboljšujete in reformirate šolo, potem pa je z reformo malokdo zadovoljen in še niti dobro ne steče, ko že zahtevate in kličete po novi. Vsi skraja veliko gestikuliramo in mahamo z novimi metlami, v bistvu pa se bolj malo zares novega in vitalnega zgodi; marsikje je opazen le nenehen padec programske ali načrtovane ravni. Prosim, ne berite predobesedno, marveč z zrnцем soli. Svet se magari vseeno spreminja (z reformami in tudi brez) kar nenehno in mimo vsega do nerazpoznavnosti. V zvezi s šolo še to: verjela bom, da se je v njej nekaj zares epohalnega premaknilo, ko bodo šolarji in dijaki nosili s seboj v šolo en ali največ poldrugi kilogram težko torbico, lahko tudi mini nahrbtniček, ne pa tistih deset do petnajst in še več kilskih nahrbtnikov, kot da bi šli najmanj za teden dni izletniško v gore. Ja, že od nekdaj sem feministično naravnana, *ante literam celo*, saj si pri nas večina žensk še dandanes ne upa na glas razmišljati po žensko v tem smislu. Še vedno se rade vidijo v vlogah, ki jih je predpisalo in kodificiralo kolonialistično

mišljenje od davnine naprej. Zelo zanimive knjige o teh problemih je napisal alžirski Jud Albert Memmi, in sicer *Portret koloniziranca*, *Portret kolonizatorja*, *Podjarmljeni človek* in še kaj. Jaz sem jih prebrala v francoščini leta 1970, ko sem že nekaj let načrtno brala vse, kar so napisali Judje ali drugi avtorji o njih. Hotela sem razumeti, zakaj antisemitizem med drugo svetovno vojno. In ker je bilo veliko govora o zatiranju in preganjanju, so ženske nasploh kar kmalu prikukale iz konteksta. On trdi, da je žensko podjarmljenje eno najstarejših, zato se večini zdi čisto samoumevno, tudi takim ljudem, ki se dejansko zavzemajo proti vsaki drugi obliki kolonializma in človeškega zatiranja. Zaradi tega ga bo najteže odpraviti. Slovenski moški (prvenstveno tisti iz kulture in prosvete, a za njimi vsi drugi) pa so itak znani mačisti oziroma se radi ponašajo z mačistično držo. Imam svojo teorijo o tem, a je predolga. Vi pa, kot primer, kar odprite *Slovenski kdo je kdo* Draga Bajta. Blazno simpatičen fant, duhovit, bister, zabaven ... površen, da se bog usmili, in mačo in pol. Le oglejte si *Preglednico po stroki* na koncu tega šovinističnega brevirja par excellence, kdo prednjači v vseh panogah. Moški, kdo drug! Po tej knjigi je na Slovenskem 4388 osebkov, vrednih omembe (morda jih je 4390 ali 4387, štetje na prste je zamudna stvar, a so podatki kljub temu enako zgovorni). In sicer 3539 moških in 849 žensk. Inferiornost žensk je potemtakem več kot očitna, zabetonirana, da prav bode v oči. Le v antropologiji so se izkazale tri in en sam moški. Moški prednjačijo celo v pedagogiki, 21 pomembnih pedagogov na 17 pedagoginj, pa pravijo, da se je ta stroka obupno feminizirala. Celo odličnih igralcev (126) je znatno več od igralk (97), kar je presenetljivo. Da o pesnikih in pisateljih niti ne govorimo. Pokojni Štih je jokal in stokal, da sta se poženščila tudi časnikarstvo in publicistika, a sodeč po Bajtu, si je sicer pronicljivi Bojan grenil življenje brez potrebe: na 188 moških je komaj 29 ženičk prodrlo v ta elitni izbor. Tudi v sodstvu oz. v pravu je bolj malo ženskic (9 na 74 moških), čeprav že vrsto let bereš v Delu pri imenovanju novih sodnikov, tožilcev in podobno skoraj sama ženska imena, da si ves pretresen, kaj je s to službo in poklicem narobe, da se je moški branijo kot hudič križa in žegnane vode. Prenaporna? Prenevarna? Preslabo plačana? Premalo prestižna? Skratka, sva šele pri abc, daleč je še do ž, a je boljše, da nehava, ker je téma neizčrpna, temà okrog nje pa neproderna.

STARČ: Kakšno je vaše mnenje o odnosih med moškim in žensko? Kaj menite o ženah, ljubicah in prijateljicah noči? Zlasti slednje moški menda obožujejo. Lahko razjasnite, zakaj?

MILIČ: Vprašanje je preobširno, se bojim. Jaz imam in sem imela veliko znancev in prijateljev, pa sorodnikov obeh spolov in z njimi zelo lepe, odkrite, nesprenevedave odnose, a to je (bilo) odvisno predvsem od mene in od določene distance ali bližine, ki sem jo dovoljevala. Živimo pa v svetu, to ni nobena skrivnost, ki moškemu dovoljuje veliko več kot ženski. Nekoč sem napisala, da kar moškemu koristi, tudi ženskam ne škoduje oziroma ne bi smelo škodovati, a

moški so vse prej kot tega mnenja. In kdor ima moč, jo da zelo nerad iz rok Privilegijem se ni še nihče odpovedal prostovoljno. Dokler traja, pač traja, je parola naša, brundajo privilegiranci na vseh področjih, ne samo spolnih. Javno mnenje pa, ki ga velikokrat zagovarjajo tudi neozaveščene ženske, moškimi marsikaj spregleda in oprošča, žensko pa kulpabilizira in penalizira. Pijan moški je tako za neštete le vesel, pijana ženska pa grozno nalita. Fant (in tudi zrelejši moški), ki rad teka za kıklami, je pač živ, vsi mu zavidajo, dekline pa, ki so ji fantje všeč, postane pri priči kurba ali cipa ali tista, ki "rada da", pa čeprav je tisti, ki kaj da, da smo iskreni, običajno moški. Ženska kvečjemu prejema. Včasih in večkrat rada, a tudi nerada in zgrda, pri posilstvih. Feministični aksiom "niso vsi moški posiljevalci, a vsi posiljevalci so moški", je še kako resničen in vedno bolj aktualen. Kaj naj rečem o ženah, ženskah in ljubicah na splošno, pa o prešušnicah in podobnih kršiteljicah ustaljenih vedenjskih pravil, ko pa si nista niti dve podobni, kaj šele enaki, posploševanje pa nikamor ne vodi in daleč ne pripelje? Tudi moški so taki in taki in je generalizacija včasih jalova stvar. Naše srce je vrh tega, znana stvar, neizmerno, zmožno včasih tudi po več ljubezni. Moškimi se največkrat to potrebo velikodušno odpusti ali spregleda, do žensk je javnost bolj ozkosrčna. S tem se zlasti ukvarja literatura. Med branjem smo vsi na strani Ane Karenine, Eme Bovary, Gospe Judit, Zolajeve Nane, Vorančeve temperamentne samorastniške junakinje ali kake filmske Belle de nuit ... A ko zapusti moža kaka naša soseda in podobno, smo do nje zdaleč bolj strogi in nepopustljivi. In večina solidarizira z moškimi. Kaj mislim o prijateljicah noči? Eni kupujejo (pretežno moški) druge, drugi pa se prodajajo – saj so naprodaj tudi fantje in travestiti, pa otroci obeh spolov. Kjer je denar, tam je kupna moč, tam je moč. Občutek, da si močen, gratificira človeka, sam sebi se zdi pomemben. In spet je tu aksiom: kurba je ona in vsi tisti, ki se prodajajo, on oziroma tisti, ki kupuje, pa sploh ni kurbin sin ali umazan kurbir. Beseda kurbir vrh tega ne zveni in ne diši po sramoti, je prej nekakšna ljubkovalnica, kot playboy. Kurba pa ostane kurba in ji ni pomoči, na cesti kot konjska figa, sramotnega žiga ji ne izbriše več nihče. Tudi ta diskurz je predolg in že na pamet znana komedija zmešnjav in družbene hinavščine.